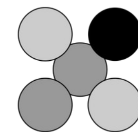
5 pilars de sostenibilitat procomú

Introducció al procomú [1]

Versió: 1.5 | 0/2021

Continguts elaborats per: femProcomuns SCCL i LabCoop SCCL
Autories: Mònica Garriga Miret , David Gómez Fontanills

Un **model de sostenibilitat** és una definició modelitzada de com funciona o es proposa que funcioni un projecte. Són elements clau: la proposta de valor – productes o serveis –, què es fa, per a quins perfils d'usuari, com es mobilitzen recursos, el model organitzatiu i de finançament i altres elements orientats a la sostenibilitat del projecte.

El **model dels 5 pilars de sostenibilitat procomú** s'ha definit per treballar aquests aspectes en iniciatives i projectes que resolen necessitats o articulen les relacions socials en base a l'auto-organització, autoproducció, la col·laboració i autogestió col·lectives. Poden ser projectes d'autoproveïment de recursos i serveis, de la gestió col·lectiva de béns comuns, d'organització de les relacions socials o bé de producció col·laborativa de béns materials o immaterials que es posen en obert a disposició de qui els necessiti. En aquest material es tracta el **pilar central (recurs i comunitat procomú).**

Contingut

Introdueix el concepte dels Procomuns Tradicionals (Elinor Ostrom), el comú català (David Algarra) el Procomú Digital (Yochai Benkler), el procomú en el marc del mercat capitalista (David Bollier i Silke Helfrich), el Consum Col.laboratiu (Rachel Botsman), el Cooperativisme de Plataforma (Trebor Scholz), el Cooperativisme Obert (Michel Bauwens, Pat Conati i David Bollier). Il·lustra amb casos concrets el concepte de cooperativisme de plataforma, introdueix el Model dels 5 Pilars de Sostenibilitat del Procomú com a eina d'anàlisi i prototipat, i genera un espai de comunització de les propostes participants en el curs.

Conceptes clau

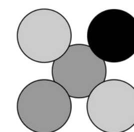
- Procomuns tradicionals, digitals, urbans, culturals
- Economia col·laborativa (extractivista, cooperativa)
- Cooperativisme de plataforma
- Cooperativisme obert
- Model de sostenibilitat procomú

Introducció

Un procomú és un bé material o immaterial que comparteix una comunitat (o que compartim tota una societat), que té una forma de gestió col·lectiva que el fa sostenible (perquè no s'esgoti) i al qual tothom pot accedir. La gestió dels procomuns és molt antiga en les societats humanes. (Gómez Fontanills, 2017). Al costat del mercat i l'estat hi ha un tercer model econòmic, el procomú, amb centenars de casos de producció, reproducció i gestió del procomú tradicional que s'han sostingut al llarg dels anys. També hi ha projectes tecnològics, urbans, culturals que utilitzen llicències lliures i obertes amb models de producció, reproducció, gestió i presa de decisions distribuïts i democràtics.

Alguns procomuns tradicionals van ser erradicats als segles XVIII i XIX amb tancament de camps o desamortitzacions, que van donar pas a la revolució industrial i la resposta des de l'associacionisme obrer i el cooperativisme. Altres ho estan essent encara ara a través de la mineria, la deforestació agrícola o dels gegants tecnològics, avui també podem buscar respostes en l'associacionisme i el cooperativisme.

Introducció al procomú [2] Referències

Lectures

- Gómez Fontanills, D. (2017). Transitant cap al procomú. La Comunificadora: programa d'impuls de projectes d'economia col·laborativa. Encàrrec de Barcelona Activa. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Transitant_cap_al_procomú_La_Comunificadora_2016.pdf
- Vallcarca, fer un barri des de la lluita https://directa.cat/vallcarca-fer-un-barri-des-de-la-lluita/
- Nick Srnicek: "Debemos reconocer los servicios públicos de las plataformas, y después regularlas o expropiarlas" https://www.elsaltodiario.com/economia-colaborativa/nick-srnicek-servicios-publicos-puedan-proporcionar-plataformas-digitales-expropiarlas-regularlas
- Finidori, Helene (2013) «¿Qué es el procomún?» Gemeingüeter Germany / Traducció de Guerrilla translation.
- Lee, Aileen (2013). Welcome To The Unicorn Club: Learning From Billion-Dollar Startups. TechCrunch. https://techcrunch.com/2013/11/02/welcome-to-the-unicorn-club

Vídeos i podcasts

- ¿Qué es el procomún? Breu animació de Commons Strategies Group (CSG). Amb subtítols en castellà de Guerrilla Translation. https://www.youtube.com/watch?v=xBtqYMXZhk8
- «El papel y la relevancia de la negociación en los comunes». David Bollier, Guerrilla Translation 2019 https://www.youtube.com/watch?v=AxE81T5EvEA
- «¿Hay algo más necesario que el procomún? Explorando los claroscuros de la pandemia» . Silke Helfrich y David Bollier en Medialab Prado. https://www.medialab-prado.es/videos/hay-algo-mas-necesario-que-el-procomun-explorando-los-claroscuros-de-la-pandemia
- «Enseñanzas de la Escuela de los Comunes para Colombia», Universidad de los Andes. Elinor Ostrom, 2010 https://www.youtube.com/watch?v=qHh1qJOjsBs

Casos d'exemple ▲

- **Aigües de l'Estany de Banyoles.** Les aigües de l'estany són un recurs natural que en el moment en què van començar a ser utilitzades per la gent de Banyoles, i aquesta gent es va organitzar i van regular-ne l'ús, per no malmetre-les ni exhaurir-les, van esdevenir un procomú. Avui en dia, aquest comunal, es regula pel Reglament de les activitats de l'Estany de Banyoles https://seu.banyoles.cat/Portals/0/Reglament%20activitats%20de%20l'Estany.pdf
- El cas dels béns comuns urbans a Nàpols https://www.thesociologicalreview.com/care-politics-and-commons-insights-reflections-and-critical-perspectives-from-naples/
- El cas dels béns comuns urbans a Roma https://www.labsus.org/2021/02/la-storia-del-regolamento-per-i-beni-comuni-a-roma-seconda-puntata/

Eines

- Joc del procomú. https://femprocomuns.coop/economia-del-procomu-el-joc/
- El mundo de los comunes. Contexto para una investigación sobre los comunes urbanos http://www.ergosfera.org/archivo/comunes/#2

Índex de continguts

El model procomú 3
El procomú tradicional 5
Distincions i hibridacions 7
El procomú digital 8
El procomú urbà 8
Processos d'erradicació del procomú 10
Plataformes de consum col·laboratiu o l'economia col·laborativa de plataforma 12
El model *Unicorn* de l'economia col·laborativa 16
El moviment cooperativista i el capitalisme de plataforma 18
El cooperativisme de plataforma 18
El cooperativisme obert 20
Eines societàries, econòmiques, tecnològiques i metodològiques 22
Model de sostenibilitat procomú 23
Conclusions 25

El model procomú

> «...entre tanta destrucción, está creciendo otro mundo, del mismo modo que crece la hierba entre las grietas del pavimento urbano, retando la hegemonía del capital y el Estado y afirmando nuestra interdependencia y nuestra capacidad de cooperar».
>
> FEDERICI, Silvia (2020) *Reencantar el mundo. El feminismo y la política de los comunes*

Al costat del mercat i l'estat hi ha un tercer model d'organització social i econòmica, el procomú. Sumant-se als nombrosos casos de producció, reproducció i gestió del procomú tradicional que s'han sostingut al llarg dels anys, en les darreres dècades s'han posat en marxa projectes tecnològics, urbans i culturals, alguns dels quals utilitzen llicències lliures i obertes, amb models de producció, reproducció, gestió i presa de decisions distribuïts i democràtics. Són projectes diferents entre sí, però que comparteixen uns principis i qualitats.

> **El procomú és un model d'organització social que resol les necessitats i les relacions socials de manera col·lectiva a través de l'autogestió i la co-producció, apropiant-se comunitàriament dels recursos materials i immaterials necessaris d'una manera sostenible, que no els esgoti ni posi en risc. Un procomú implica l'articulació d'una comunitat que pren conjuntament responsabilitats i decisions, que produeix col·lectivament amb la seva força de treball, que es dota d'unes normes consensuades i, quan és necessari, d'uns béns compartits.**

Cada cop més gent té clar que el model basat en la maximització del lucre privat ha fracassat, que és inviable i insostenible per la societat i per al planeta. Aquest model, encara imperant, ens

està abocant a una crisi social i una situació d'emergència climàtica sense precedents. Davant d'aquesta situació, trobem en el **model procomú** una manera de reorganitzar-nos per articular alternatives de sostenibilitat. Un model que pot ser complementari d'altres models d'organització democràtica, de sostenibilitat ecològica i d'economia solidària.

Les formes procomunes són molt antigues en les societats humanes, apareixen en diferents situacions i, molt especialment, en situacions d'emergència o catàstrofe. Alguns procomuns tradicionals van ser erradicats a Europa als segles XVIII i XIX amb tancament de camps o les desamortitzacions, donant pas a l'acumulació capitalista i la revolució industrial. La erradicació o marginalització dels procomuns es va estendre als nous territoris que els imperis i estats emergents europeus anaven colonitzant. La resposta va ser múltiple: conflictes de resistència en la defensa dels comuns amenaçats, resistència a la colonització i l'esclavatge, i la resposta dels camperols proletaritzats (en alguns casos antics comuners o els seus descendents) a través de l'associacionisme obrer i el cooperativisme. Aquest procés no ha acabat, models d'autogestió procomuns, encara ara, estan essent tancats o privatitzats a través de la mineria, la desforestació agrícola o dels gegants tecnològics. Però el procomú, els recursos i els processos, estan presents en el nostre entorn, i per preservar-los, avui també podem buscar respostes en l'auto-organització de la gent, l'associacionisme i en la revitalització i reinvenció del cooperativisme, com el que proposa el *cooperativisme obert*.

> «Hablemos claro: el procomún no es una fantasía utópica. Es algo que está ocurriendo ahora mismo. Lo podemos ver en innumerables pueblos y ciudades, en el Sur global y en el Norte industrial, en comunidades de software de código abierto y en redes cibernéticas mundiales.»
>
> HELFRICH, Silke; BOLLIER, David (2020) *Libres, dignos, vivos: el poder subversivo de los comunes*

Bollier i Helfrich (2012) descriuen l'emergència de models procomuns en el software lliure (Linux, LibreOffice,...) i també en altres iniciatives, per exemple el camp de refugiats de Zaatari a Jordània o la xarxa comunitària d'internet Gifi.net (Helfrich i Bollier, 2020), la compartició de llavors a l'Índia, la protecció d'espècies de patates amb valor genètic al Perú (Potato Park) o el CouchSurfing (d'oferta de dormir en un sofà a persones viatgeres) (Conaty i Bollier, 2014).

Però els principis dels procomuns comencen a la llar, l'àmbit domèstic és l'espai principal de la reproducció social i la seva sostenibilitat. En paraules de l'historiador americà Peter Linebaugh, el procomú comença a la cuina:

> «El procomú («commoning») comença en la família. La cuina, on es produeixen produccions i reproduccions i es negocien les energies del dia entre gèneres i entre generacions. És on es prenen per primera vegada decisions transcendentals en el repartiment de tasques, en la distribució dels productes, en la creació del desig i en la cura de la salut.»
>
> LINEBAUGH, Peter (2010) *Some Principles of the Commons*. Counterpunch

I en aquest sentit es produeix una confluència entre el model procomú i el feminisme, que el reinterpreta i el transforma, posant de relleu la importància del treball de reproducció invisibilitzat en el model de mercat, on qualsevol forma de treball que no pugui ser objecte de transacció, per necessària que sigui, no és considerada. La perspectiva feminista permet fer visible tot allò que fa possible la sostenibilitat d'un projecte comunitari.

El procomú tradicional

Elinor Ostrom (1933-2012) va estudiar durant anys les comunitats que gestionen béns comuns (pastures, boscos, recursos hidrològics, pesca) fent-los sostenibles a llarg termini. En el seu llibre *Governing the Commons* (1990) destil·la les lliçons d'un gran nombre d'estudis de casos on comunitats d'arreu del món generen models complexes de governança per gestionar recursos compartits.

Així va poder desmentir la tesi de la *"Tragèdia dels comuns"*, que Garrett Hardin havia formulat l'any 1968 en un article a Science -segons el qual l'actuació racional en benefici propi de les persones que comparteixen un bé limitat acabarà destruint-lo. Una tesi basada en un model teòric fictici, sense haver estudiat els contextos reals. Com indiquen Helfrich i Bollier (2020) l'estudi de Hardin en realitat no era sobre procomuns, sinó sobre *recursos no administrats de fàcil accés per part d'individus egoistes que no es comuniquen entre ells*. Malgrat això el «paradigma» de la Tragèdia dels comuns va ser adoptat amb entusiasme pels corrents dominants de l'economia durant dècades.

Casos estudiats per Elinor Ostrom	
Gestió de la pesca a Filipines	
Recol·lectors de cautxú a l'Amazones	
Gestió comunal de pastures, rius i boscos a Suïssa	Que es mantenen amb un model sostenible des del segle XIII.
Gestió comunals de regadiu a Espanya	Posa com a cas paradigmàtic de la gestió comunal a Espanya els regadius de l'horta valenciana, les séquies i la figura del sequier i després el síndic (del s.XIII al XVII), que més tard va influir el sistema de Califòrnia i el de les *zanjeras* de Filipines.

Per aquesta trajectòria d'investigació Ostrom va rebre el premi Nobel d'economia, l'any 2009. La seva conclusió és que els procomuns es caracteritzen per regir-se per regles que permeten que siguin sostenibles en el temps. La diferència clau entre un "recurs comú" no governat i un comú resilient és:

> "l'administració comunitària que co-gestiona el recurs amb regles ètiques per eliminar els aprofitats, els pirates i els vàndals"
> Ostrom, Elinor (1990) *Governing the commons*.

Els casos que va estudiar han perviscut en el temps, són mostres de formes econòmiques que havien estat molt més esteses però que, en gran part, van ser i segueixen essent destruïdes. Els casos que perduren són exemples, no només de sostenibilitat respecte als condicionants interns, també ho són de resiliència i resistència als factors externs.

> «Espanya, és el país europeu amb més àrees sota governança comunal, bàsicament estem parlant d'àrees naturals com pastures, boscos, muntanyes o el mateix litoral, conservades i explotades sota règim comunal per comunitats locals a partir de confraries de pescadors, juntes de vall, les

> muntanyes veïnals o erms, societats de caça, Hacenderas o Facenderas, juntes veïnals (anteriorment consells) i un llarg etcètera.»
>
> Castro, Fresnillo y Moreno "Comuns urbans - Patrimoni Ciutadà. Marc conceptual i propostes de línies d'acció" (2016)

Així com les formes de gestió procomú emergeixen de l'auto-organització col·lectiva davant de necessitats compartides, també es dona el cas en el qual aquestes formes sorgeixen d'una amenaça d'apropiació privada o de destrucció d'un bé que havia estat compartit o de quelcom que col·lectivament volem preservar perquè forma part del llegat a les futures generacions o de la diversitat natural que compartim amb altres espècies. Així algunes lluites que solen ser considerades «defensives», des d'una altra perspectiva es poden considerar constituents d'un procomú del qual no n'havíem sigut conscients i, de fet, no existia com a tal, perquè no existia una comunitat que el gestionés (Federici 2020).

> «...es imposible defender los derechos comunales existentes sin crear una nueva realidad y con esto me refiero a nuevas estrategias, nuevas alianzas y nuevas formas de organización social. Se abre una mina y se pone en peligro el aire que respiramos y el agua que bebemos; se hacen perforaciones en aguas costeras para extraer petróleo y se contamina el mar, las playas y las tierras de cultivo; arrasan un viejo barrio para hacer sitio a un estadio, e inmediatamente se establece un nuevo perímetro.»
>
> FEDERICI, Silvia (2020) *Reencantar el mundo. El feminismo y la política de los comunes*

En aquesta línia Antonio Lafuente (2007) assenyala que sovint comencem a valorar quelcom i a organitzar-nos per defensar-ho i fer-ho sostenible, quan ens adonem que està amenaçat. Les noves comunitats que emergeixen d'aquestes situacions podrien considerar-se com a «comunitats d'afectats», com són les comunitats de persones que pateixen una malaltia o una discriminació social.

> Al hablar de la polinización de las plantas como un bien común, se plantea el interrogante de si podría ser de otra manera. (…) Si nos creemos que la polinización es un fenómeno natural comparable, por ejemplo, a las leyes de la gravitación universal o que los principios electrobioquímicos que regulan la miriada de interacciones neuronales son autónomas y no reprogramables, entonces podemos estar muy equivocados. Las nuevas tecnologías pueden alterar, directa o indirectamente, el sistema de orientación de las abejas o el funcionamiento del cerebro humano, al extremo de que lleguemos a considerar que está en peligro un bien que creíamos inagotable o inapropiable, como está pasando con el aire, las matemáticas, las calles o el folclore. Hay, en efecto, una profunda relación entre nuevas tecnologías y nuevos patrimonios, pues todos los días aparecen nuevas posibilidades de cercar o de abusar de un bien que sólo comenzamos a valorar cuando empieza a estar amenazado.Si una empresa puede usar los mares o la atmósfera para echar la basura que produce y ahorrase los costes de una producción no contaminante o alguien descubre la manera de modificar los genes de alguna especie y patentar nuevas formas de vida, la humanidad en su conjunto tiene el derecho a sentirse amenazada y a reclamar la condición de procomún para el aire que respiramos y el genoma que la bioquímica, el tiempo y el azar nos han legado. Las comunidades que crean y son creadas por los nuevos procomunes son entonces comunidades de afectados que se movilizan para no renunciar a las capacidades que permitían a sus integrantes el pleno ejercicio de su condición de ciudadanos o, incluso, de seres vivos.
>
> LAFUENTE, Antonio (2007) *Los cuatro entornos del procomún*.

Casos d'auto-organització amb models procomuns	
Moviment Seikatsu (Japó) 1965	El 1965 al Japó, un petit grup de dones a Tokio, preocupades pels pesticides, van formar un grup de cooperatives d'aliments, van ser pioneres en agricultura amb suport de la comunitat i ara són la xarxa de cooperatives mixtes d'aliments orgànics locals, més gran del món amb 300.000 socis productors i consumidors. (Conaty i Bollier, 2014)
Cooperatives socials a Brescia (Itàlia) 1963	El 1963 a Itàlia, famílies d'usuaris de serveis socials van crear juntament amb assistents socials, aquestes cooperatives solidàries. Ara n'hi ha més de 14.000 a tot el país, amb 360.000 treballadors (Conaty i Bollier, 2014)
Co-administració ajuntament-cooperatives (Itàlia)	Arran d'una llei de 1991 que donava incentius fiscals a cooperatives, per regularitzar la governança d'espais procomuns a Itàlia s'han donat diferents casos de co-administració (*co-stewardship*) entre ajuntaments i cooperatives.
Standing Rock, Missouri (EUA) 2016	Auto.organització, principalment de dones indígenes, que es van autoproclamar com a «protectores de l'aigua» amenaçada de contaminació per un projecte de gaseooducte. Es va crear un campament de resistència a la reserva índia Sioux al que van acudir milers de persones. Comptabven amb cuina, escoles i organització de suministres per a set mil persones.

Distincions i hibridacions

És evident que **l'escassedat** és sempre una amenaça per una comunitat basada en un model socioeconòmic procomú i és per això que s'estableixen regles per no esgotar els recursos i per ferne un aprofitament equitatiu. Però un «problema» per aquestes comunitats ha estat també l' **excedent**. Aquest s'ha resolt de diferents maneres en diferents contextos. Algunes d'elles poden ser la *festa* o el que es coneix com *economia del regal*. Però també ho ha estat el **mercat**, l'intercanvi amb altres comunitats. Així sovint trobem alguna forma marginal o complementària de mercat en comunitats o projectes on el model central és procomú. També quan volem articular un nou projecte hem de pensar en aquesta **hibridació**, sobretot si l'hem de construir en un context on el model dominant és el del mercat capitalista. En la definició d'un model híbrid caldrà tenir clar, però, cap on es vol decantar la balança. Si s'hibrida amb un model de mercat es pot apostar pel «**mercat social**» o inclús per la «**intercooperació**». Si s'hibrida amb un model on l'administració pública hi jugui algun paper es poden tenir en compte els **processos participatius**, la transparència i el control popular dels processos de presa de decisions i d'execució. També caldrà tenir en compte quina **autonomia** té la comunitat respecte a l'administració, per no generar situacions de dependència desempoderadores.

Dins el model procomú també cal fer distincions entre **comuns restringits** (el que es gestiona és només en benefici de qui forma part d'una comunitat) i els **comuns oberts** (allò que es gestiona o es produeix és en benefici de qui ho necessiti, és per a tota la humanitat). Els comuns restringits solen ser **bens escassos materials** que no es poden obrir sense esgotar-se, que poden ser sostenibles només si en fa ús una comunitat limitada de persones. Els comuns oberts solen ser **bens intangibles inesgotables** o molt abundants, sovint **immaterials** (la ciència, la cultura, els dissenys, el codi informàtic, les dades) o bé **elements del món físic** que són part de l'ecologia

del planeta i que cal preservar per mantenir-ne la diversitats, per no agreujar la crisi ecològica i per a les generacions futures (els ecosistemes, l'aire, l'aigua, les ones electromagnètiques).

Una altra distinció pel que fa a la relació entre procomú i mercat és entre els procomuns que estan **fora del mercat**, aquells que tenen una **relació híbrida** complementària del model procomú amb el mercat i aquells **procomuns que produeixen pel mercat**. Sobre aquests últims Silvia Federici i George Caffentzis (Federici 2020) alerten que hi ha procomuns que són compatibles amb la lògica d'acumulació capitalista i, per tant, participen dels processos que situen la maximització del lucre per sobre de la reproducció social i de la vida posant en risc la sostenibilitat del planeta i les persones. En alguns casos es tracta de comunitats que originàriament feien una gestió comunal d'un recurs pel seu autoproveïment però que han estat cooptades pel mercat i posades al seu servei, de manera que allò que produïen, recol·lectaven o extreien per satisfer les seves pròpies necessitats actualment surt de la comunitat per vendre's al mercat.

El procomú digital

Mentre Elinor Ostrom havia explicat el procomú com a tercer model econòmic i seguia estudiant els casos dels procomuns tradicionals durant la dècada dels noranta del segle XX, durant la mateixa dècada i inicis de la següent Yochai Benkler analitzava i defensava el model de producció del programari lliure. En el seu article *"Sharing Nicely: On Shareable goods and the emergence of sharing as a modality of economic production"* (2005) comença a parlar del "social sharing" com una modalitat de producció econòmica, comparable a la producció de mercat o la pública, i que no es valora. L'any següent al seu llibre *The Wealth of Networks* (*La riquesa de les xarxes*, 2006) assenyalava la revitalització de la producció del procomú que s'estava donant a les xarxes i en la creació de programari lliure, i va encunyar el terme "producció procomú entre iguals", referint-se a un nou model de producció socioeconòmic en el qual un gran nombre de persones treballa de forma col·laborativa (en general a través d'Internet). Benkler descriu projectes basats en el procomú i que generalment tenen estructures jeràrquiques menys rígides que les dels models de negoci tradicionals.

Els *procomuns digitals* es caracteritzen per produir un bé immaterial que, a diferència dels recursos naturals, no és escàs, tot i que tampoc és inesgotable (requereixen força de treball humana, així com energia i recursos materials del planeta). En els procomuns digitals s'hi han inclòs: el moviment del programari lliure, la cultura lliure, el disseny obert, el maquinari lliure, les dades obertes procomunes (*data commons*) i més recentment l'Economia Circular de Codi Obert.

El procomú urbà

Aquest tipus d'iniciatives sorgeixen també entre grups de ciutadans que cooperen per donar resposta a problemes col·lectius o a favor d'interessos comuns en entorns urbans. Sovint tenen forma d'espais físics, equipaments públics o privats, a vegades abandonats i recuperats, o ocupats pels veïns per administrar-los de manera autogestionada. Altres vegades tenen forma d'iniciatives de cures, educació, salut, per donar resposta a necessitats no cobertes des del sector públic.

Hi ha també una perspectiva de la ciutat com a procomú, inspirada en la reflexió de Negri i Hardt (2020) sobre la ciutat com a fàbrica del segle XXI, amb contribucions de diversos autors com Christian Iaione, que estudien la gestió públic-privada-comunitària de recursos urbans, com jardins, carrers, edificis, infraestructures, i «aspectes intangibles» de la ciutat, amb la mirada posada en la condició emancipadora d'aquesta gestió.

En els últims anys aquestes iniciatives han començat a ser reconegudes i afavorides per alguns poders públics. A més de l'evident necessitat de canviar la perspectiva (davant la crisi econòmica i el canvi climàtic) i d'alliberar-se del neoliberalisme global, s'ha donat una confluència entre els moviments socials, l'acadèmia i d'algunes institucions.

> Actualment a Barcelona (i altres ciutats arreu) proliferen els grups de ciutadans que s'associen i cooperen per tal d'agregar interessos comuns al marge (o en col·laboració) amb els poders públics per tal de donar resposta a problemes col·lectius des de la pròpia acció (és a dir des de l'autogestió) i trobar alternatives en àmbits com l'espai públic, els equipaments culturals, l'habitatge, la mobilitat, l'alimentació, oci o consum entre d'altres.
>
> *Castro, Fresnillo y Moreno "Comuns urbans - Patrimoni Ciutadà. Marc conceptual i propostes de línies d'acció" (2016).*

A Catalunya, i especialment a Barcelona i la seva àrea, hi ha alguns procomuns urbans històrics i molts més que han emergit en les darreres dècades. Molts d'ells es coordinen i s'articulen a la Xarxa d'Espais Comunitaris.

Casos de procomuns urbans a Barcelona	
Ateneu Popular 9 Barris	Ateneu en una antiga fàbrica d'asfalt que el veïnat de la Trinitat Nova va ocupar l'any 1977. L'ajuntament va adquirir l'edifici i l'ateneu és autogestionat pel veïnat a través de l'associació «El bidó de 9 barris».
Ateneu Popular Flor de Maig (Poblenou)	Espai comunitari, auto-gestionat per diferents col·lectius, entitats, associacions i veïns del barri, on es realitzen tot tipus d'activitats socioculturals, reivindicatives, formatives i que va ser ocupat a l'octubre de 2012.
Can Batlló (La Bordeta, Sants)	La "Plataforma Can Batlló és per al Barri" va fixar la data de l'11 de juny de 2011 perquè l'Ajuntament impedís la operació especuladora sobre l'antic recinte fabril. El final del termini coincidia amb les mobilitzacions del 15M. L'Ajuntament va expropiar el recinte i va cedir-ne una part a l'ús autogestionat del veïnat. Al 2019 el model de gestió comunitària es va consolidar amb el conveni de cessió per 50 anys a l'assemblea veïnal en el marc del programa Patrimoni ciutadà.
Plaça de la Farigola (Vallcarca)	Espai entre els carrers de la Farigola i Calendau compost per parcel·les privades i de l'Ajuntament, se'n cuida l'Assemblea de Vallcarca que és qui n'ha construït el mobiliari urbà i hi realitza activitats periòdiques. Està situada en un barri en el qual una vintena de col·lectius impulsen l'autogestió urbanística, amb projectes populars.

En alguns d'aquests casos s'han trobat solucions jurídiques que emparen el model comunitari, en altres aquest està en conflicte amb la legalitat vigent. Hi ha nombroses iniciatives internacionals, impulsades per juristes i activistes, per crear artefactes jurídics per la protecció pública dels comuns urbans.

Artefactes jurídics i casos de protecció pública dels procomuns urbans	
Asset of community value, ACV (Anglaterra)	A Anglaterra s'han instituït els Béns de Valor Comunitari (*Asset of community value*, ACV), un espai o propietat de valor per la comunitat local que rep una protecció especial i facilitats per la compra col·lectiva per la comunitat.
Collaborare è Bologna (Itàlia)	A Itàlia, *Collaborare è Bologna*, és una política de l'Ajuntament de Bolonya per promoure la innovació i la col·laboració cívica a través d'eines materials i immaterials, construint sobre la tradició de subsidiarietat i descentralització de l'acció administrativa. (Reglament proposat per LabGov, amb Christian Iaione i Labsus (Laboratory for Subsidiarity) amb Gregorio Sorra http://www.comune.bologna.it/collaborarebologna/collaborare/)
Regolamento sugli usi civici (Nàpols, Itàlia)	L'Ajuntament de Nàpols, al 2011 va aprovar mesures administratives per regular, promoure i institucionalitzar els béns comuns en l'àmbit urbà. Aquestes mesures inclouen eines com el *Regolamento sugli usi civici*, per institucionalitzar la gestió directa d'espais i equipaments, però es decideix sobre cada cas, individualment. Per exemple ha servit per reconèixer l'Ex Asilo Filangieri - un teatre ocupat en un edifici de titularitat municipal- i altres espais socials ocupats destinats a ús cívic i comunitari.

Processos d'erradicació del procomú

Un dels processos d'erradicació del procomú que coneixem, va ser el tancament dels camps a Anglaterra, la primera acumulació del capital que va donar pas a la revolució industrial i la industrialització.

Un procés equivalent a Espanya va ser la desamortització. *Va consistir a posar al mercat, mitjançant subhasta pública, les terres i béns no productius en poder de les anomenades mans mortes que no les conreaven, gairebé sempre l'Església catòlica o els ordes religiosos, que els havien acumulats com a habituals beneficiàries de donacions, testaments i abintestats, a fi d'augmentar la riquesa nacional i crear una burgesia i classe mitjana de llauradors propietaris. A més, l'erari obtenia uns ingressos extraordinaris amb els quals es pretenien amortitzar els títols de deute públic. La desamortització es va convertir en la principal arma política amb què els liberals van modificar el règim de propietat de l'Antic Règim, per implantar el nou estat burgès durant la primera meitat del segle XIX.*

David Algarra en el llibre «El comú català. La història dels que no surten a la història» ha fet un repàs històric del procomú a Catalunya on explica la seva forta implementació a l'edat mitjana i la seva erradicació durant l'edat moderna i contemporània.

> «El títol d'aquest llibre té una raó de ser: se centra en les persones, que són les que creen totes les manifestacions humanes, en contraposició amb l'economicisme i la veneració general del poder oligàrquic, imperant de l'actualitat, que les deixa en un segon terme. El comú és molt més que la suma dels veïns d'un lloc, és, també, l'estreta solidaritat, sorgida de la interrelació i els nombrosos vincles que va produir un col·lectiu que, al marge dels altres poders, en gran part decidia el seu propi futur. Si la història no en parla massa és perquè l'escriuen els vencedors, és a dir, perquè el comú va perdre. Però, aquest comú és en bona part responsable de la cultura i de la llengua que hem heretat, i és raonable que formi part del nostre patrimoni històric cultural, expressió de la identitat d'un poble. En aquestes pàgines, busquem aquest retrobament, intentant endinsar-nos en la història del comú català, la història dels que no surten a la història.»
>
> David Algarra (2015). «El comú català. La història dels que no surten a la història»

Quan la consolidació de la propietat privada va erradicar usos comunals de la terra i va empènyer als camperols a la proletarització, es va viure una situació d'explotació i despossessió col·lectiva (Miró, 2017). Però va haver-hi una reacció. La gent va buscar maneres d'organitzar-se i defensar els seus drets, va haver-hi un llarg període de conflictes, i la resposta, especialment a les ciutats i poblacions industrialitzades, va ser l'associacionisme obrer, el cooperativisme de consum i treball, la solidaritat social i el suport mutu.

A principis del segle XXI, els col·lectius que gestionen i defensen procomuns naturals, digitals i urbans, continuen estant sota pressió. Béns que s'havien adquirit o construït per l'administració comú (boscos, aigua, minerals, infraestructures,...) estan essent tancats o privatitzats. Coneixement cultural i científic, sobre la construcció de maquinària, de vehicles, processos de manufactura o productes farmacèutics, està també tancat sota les lleis de propietat intel·lectual. Terres indígenes són privatitzades i els seus recursos explotats per grans corporacions a l'Àsia, l'Àfrica i l'Amèrica Llatina. Tecnologies del discurs públic i plataformes digitals estan en mans de gegants tecnològics que exploten les dades de les usuàries i els drets de les persones treballadores.

Els anys que van seguir a la crisi financera i econòmica iniciada el 2008 (juntament amb canvis tecnològics que havien començat en aquella dècada, com les webs dinàmiques 2.0 o la universalització, abaratiment i ubiqüitat d'internet, de l'accés als telèfons intel·ligents, a les plataformes digitals,...) van veure la proliferació d'iniciatives que exploren l'oportunitat d'optimització de recursos i ajust a les necessitats reals amb l'intercanvi entre iguals mitjançant la col·laboració i co-creació d'iniciatives, accions, productes i serveis. Mentre que van vehicular les anomenades revolucions de la Primavera Àrab, el 15M espanyol, o el moviment Ocuppy, també van donar lloc a una economia extractiva fins ara desconeguda. Algunes d'aquestes iniciatives d'empreses de nova creació, les conegudes com a "unicorns", van tenir un ràpid ascens en la seva valoració en borsa. Això va dur també a la irrupció d'inversors apostant sobre quina empresa emergent seria la que donaria més beneficis o la que generaria més expectatives per especular amb les seves accions. A diferència de l'economia col·laborativa precedent, molts d'aquests negocis aprofitaven l'escalabilitat de la col·laboració que permetia Internet però sense distribuir ni la governança ni el valor generat, buscant només la maximització del benefici privat. Van dissociar doncs l'economia col·laborativa, de la producció procomú. Utilitzaven les plataformes digitals per extreure valor i maximitzar beneficis per als accionistes, precaritzant el treball i amb impactes negatius sobre drets socials. Molts d'aquest «negocis» no tenen un model de sostenibilitat, se sostenen gràcies a rondes de finançament, o finançament creuat (intra-empresa), que els donen la capacitat de tenir pèrdues durant anys.

Però aquest context global de resposta a la crisi i la preocupació pel canvi climàtic, van fer repensar la sostenibilitat del sistema de producció i la necessitat de reduir el consum de recursos. De manera similar al que va passar en els processos d'erradicació del procomú tradicional, també va donar lloc a una incipient revitalització i enfortiment progressiu dels models alternatius de l'anomenat consum col·laboratiu, iniciatives que exploren l'oportunitat d'optimització de recursos i l'intercanvi entre iguals mitjançant la col·laboració i co-creació de productes i serveis; a la revitalització i enfortiment l'Economia Social i Solidària (ESS); i al reconeixement de la producció procomuna.

L'ESS actualitza la tradició del cooperativisme i les ONGs que treballen per al comerç just i la inclusió social, donant resposta a les crisis econòmiques i sistèmiques per col·lectivitzar el treball, el consum i les responsabilitats de gestió. Aquesta economia facilita condicions i llocs de treball

socialment més justos i més estables, i ha demostrat ser més resistent a les crisis que l'economia capitalista pura. Tendeix a distribuir millor el valor creat col·lectivament amb els agents implicats i les comunitats; també és més inclusiva cap a l'equilibri de gènere i la diversitat.

Al costat de la producció privada i de mercat i la producció pública jerarquitzada (per l'Estat), la producció procomuna, juntament amb altres formes de l'Economia Social i Solidària, esdevé un tercer model econòmic - on les comunitats s'auto-organitzen per produir, reproduir i/o utilitzar un recurs col·lectiu, compartint coneixement i regles, accés, replicabilitat i governança basada en la pertinença.

L'actual situació de pandèmia Covid-19 i les conseqüències de les mesures sanitàries preses per pal·liar-ne els efectes, ens han situat en un escenari on l'emergència sanitària s'ha sumat a l'emergència ecològica i a les crisis socioeconòmiques recurrents del capitalisme financer globalitzat. Com es deia al principi, podem explorar en els models procomuns la manera de construir alternatives.

A continuació s'aprofundirà en alguns conceptes vinculats a l'economia col·laborativa, el model «unicorn» com a part de l'apropiació d'aquesta per part del capitalisme de plataforma, així com les propostes que busquen en la reinvenció del cooperativisme maneres de donar-hi resposta.

Plataformes de consum col·laboratiu o l'economia col·laborativa de plataforma

Des del seu naixement, el terme **«consum col·laboratiu»,** encunyat per Ray Algar (2007) i popularitzat per Rachel Bostman i Roo Rogers (2010) i les plataformes tecnològiques que el faciliten (Como et al., 2016), va generar una gran expectativa. Per exemple, Bostman parlava del consum col·laboratiu com la possibilitat d'intercanviar, de deixar, compartir o donar productes i serveis a través de la tecnologia i les xarxes socials. Deia que les "comunitats tecnològiques entre iguals" (*technology-based peer communities*) **estaven transformant el paisatge tradicional dels negocis, el consum i la manera com vivim**. La **revista Time**, el març de 2011, el considerava com **una de les deu idees que canviaria el món**; i el dictamen «*Consum col·laboratiu o participatiu: un model de sostenibilitat per al segle XXI*» de la Unió Europea, el gener de 2014, accentuava el paper innovador, econòmic i ecològic de la proposta.

> **L'economia de col·laboració (EC) o economia col·laborativa, és a dir, el consum i la producció col·laboratives de capital i treball entre grups distribuïts que interactuen amb el suport d'una plataforma digital, va créixer ràpidament i de manera exponencial, i es va convertit en un motiu d'interès o en una prioritat per als governs de tot el món.**

A més, va crear grans expectatives de sostenibilitat pel seu potencial per contribuir a un desenvolupament sostenible de la societat, fet que podia constituir un canvi paradigmàtic cap a un model més humà. Una de les característiques de la producció col·laborativa és la **versatilitat**, la quantitat de sectors i àrees d'activitat on han emergit modalitats de consum i producció col·laboratives, iniciatives de desenvolupament col·laboratiu entre comunitats amb el suport de les plataformes digitals. El mapa de la producció col·laborativa del projecte P2Pvalue (2014) apuntava, com a mínim, cap a 33 àrees d'activitat (des de la producció de programari fins a la gestió d'espais urbans o el disseny de maquinària industrial), i feia referència a centenars de casos presents a Catalunya. Una altra característica de la producció col·laborativa és l'**ambivalència**: pot

prendre forma d'economia social i fer escalar modalitats cooperatives, o sorgir del més ferotge corporativisme de caire capitalista, com queda exemplificat amb els casos de Fairmondo i Uber, respectivament.

Uber vs Fairmondo	
Uber	Uber, creada el 2009, és una plataforma per connectar conductors i conductores amb cotxe i persones que volen desplaçar-se. Després de deu anys, al 2019 produïa uns ingressos de 14,15 mil milions de dòlars i va entrar a la borsa amb un valor de 82,4 mil milions de dollars. Ha entrat en conflicte amb els taxistes i, en alguns casos, amb els mateixos conductors per les condicions de treball.
Fairmondo	Fairmondo és una plataforma per crear un mercat global online, propietat de les seves usuàries, connecta les persones que ofereixen productes ètics amb aquelles que els busquen. Es va fundar a Alemanya el 2012 i es manté activa gràcies a les aportacions voluntàries inicials de 2.000 sòcies (particulars i botigues) que han ingressat entre 10 i 10.000€ cada una.

Tots dos són exemples d'economia col·laborativa, però representen diferents modalitats: Uber és una empresa privada amb accionistes, que maximitza el benefici (conegut com el model *unicorn* d'economia col·laborativa), mentre que Fairmondo és una cooperativa creada entre els usuaris de la plataforma que maximitza la construcció de comunitat, basada en el codi obert i que ofereix productes no contaminants (conegut com el model de *cooperativisme de plataforma*). Quins diferents escenaris de futur ens ofereix cada un d'aquests models?

L'informe *'Fair Use in the U.S. Economy'* indicava que més d'⅙ de l'activitat econòmica d'EEUU el 2012 a 2014 depenia del coneixement, el codi i el disseny compartit i produïa un 6,7% del PIB del país. La cooperació social s'havia convertit en un nou "input" pel capital, les empreses invertien activament en plataformes col·laboratives i distribuïdes per promoure la cooperació perquè sabien que podien convertir el valor de l'usuari social en un valor d'intercanvi en benefici dels inversors . Segons Michel Bauwens, ⅕ part de la capitalització de les grans empreses són béns materials identificables, la resta és especulació o "valor absent" amb dimensions intangibles i que surt d'aquesta cooperació social (Conaty i Bollier, 2014).

Conaty i Bollier apunten que el moviment procomú torna de l'espai virtual al físic, i que cada vegada és més difícil distingir els dos plans, producció virtual i digital de la producció física.

> "Els procomuns digitals haurien de tenir en compte les lliçons de l'experiència cooperativa, i l'economia cooperativa i social i solidària hauria de considerar el paper que les xarxes digitals, la informació i les comunicacions tenen en la creació de valor, especialment en un context social. Potser la "informació social" és una quarta forma de "capital ficcional" per afegir a la tríada de terra, treball i capital de Polanyi. I potser hi ha un cinquè element, la idea de "Buen Vivir", "bona vida" i la creació de relacions socials, elements importants de la creació de valor que el capital vol mercantilitzar"
>
> Conaty P. i Bollier D. (2014), Toward an Open Co-operativism: A new social economy based on open platforms, co-operative models and the commons.

Alhora, el consum i l'economia col·laborativa suscitaven i encara ho fan un fort debat, assenyalen l'absència d'un marc legal sobre el qual establir-se, l'impacte social de l'activitat no sempre positiu, el desenvolupament de plataformes captadores de dades, etc.

Amb l'objectiu de definir què és i què no és economia col·laborativa, l'Associació Espanyola de l'Economia Digital (Adigital) va realitzar un estudi, «*Els models col·laboratius i sota demanda en plataformes digitals*» (2017), per distingir entre tipologies d'activitats mediades per plataformes digitals.

Tipus d'economia de plataforma (Adigital 2017)	
Economia col·laborativa	Plataforma digital com a intermediària entre iguals, sigui entre organitzacions o particulars, amb contraprestació econòmica o sense.
Economia sota demanda	Plataforma digital com a intermediària entre un/a professional i un/a usuari/usuària.
Economia d'accés	Plataforma digital que, sense l'intermediari, posa al servei dels/les usuaris/usuàries uns béns per al seu ús temporal, adaptant-se al temps d'ús efectiu que requereixen aquests/es usuaris/usuàries i flexibilitzant la localització espacial d'aquests.

Si focalitzem l'atenció en el primer grup, observarem que aquest inclou a projectes tan dispars com Airbnb i Goteo, amb ànim de lucre i sense, respectivament. La interfície o el disseny de la plataforma condiciona i predefineix les relacions socials —associades als mecanismes d'interacció, regulació, informació de perfils o promoció, per exemple— entre els/les usuaris/usuàries (Gordo et al., 2013 , Finkel i Gordo, 2013, De Rivera et al., 2016).

La investigació *netnogràfica* o d'etnogràfica de xarxa (funcionalitat i usabilitat de la plataforma, confiança i reputació virtual, codi de conducta i empremta comunitària) de 55 plataformes de consum col·laboratiu, en l'estudi del projecte «*La triple avaluació d'impacte del consum col·laboratiu P2P a Europa*» (Gordo et al., 2015), definia **tres tipus de plataformes de consum col·laboratiu.**

Tipus de plataformes de consum col·laboratiu (Gordo et alt 2015)	
Plataformes orientades a la xarxa	On els/les usuaris/usuàries tenen una gran quantitat de formes de comunicació per tal d'aconseguir la reputació digital i generar confiança per implicar i comprometre altres usuaris/usuàries. *Exemples: Airbnb, TimeRepublick o Eatwith*
Plataformes orientades a transaccions	Amb menys eines de comunicació i interacció, se centren en la comoditat i estan més connectades amb les funcions tradicionals de consumidor/a i proveïdor/a.. *Exemples: Vibbo o Nolotiro)*
Plataformes orientades a la comunitat	Que estan vinculades a una missió social o ambiental i amb un bon nivell de codi de conducta. Aquestes plataformes desenvolupen regles col·lectives, van més enllà d'una regulació d'autogestió basada en la capacitat dels individus per administrar les seves xarxes de confiança. *Exemples: Xarxa Voluntària WWOPP, LCQDS o CiroSel*

Les conclusions de la investigació de Gordo, A., et al. (2015) subratllaven la **transformació del consumidor com a empresari o el nou rol de prosumidor.** En moltes de les plataformes, els usuaris proporcionen coneixements, propietats o serveis i els intermediaris són els que guanyen diners comerciant amb aquests coneixements, propietats o serveis (Hernández, 2015). La investigació *netnogràfica* posa en relleu la necessitat de revisar amb precisió el «com» de cada iniciativa de plataforma i l'impacte social, econòmic i mediambiental de la seva activitat (Gordo et al., 2017).

En el seu origen, les pràctiques de l'economia col·laborativa no tenien ànim de lucre. S'inspiraven en models *open commons* basats en el coneixement obert i la governabilitat participativa, com ara Couchsurfing (servei d'allotjament), Goteo (crowdfunding) o Freecycle (reciclatge d'objectes). Posteriorment, la indústria digital de Silicon Valley va fer un canvi de model corporatiu amb l'anomenat model "unicorn", que es va posicionar gradualment com el predominant, i que es basa en la retenció d'una part del pagament efectuat pels usuaris, com per exemple Uber (serveis de transport compartit), Airbnb (lloguers d'estades curtes) i Blablacar (compartir viatges). Com a resposta al model extractiu d'aquests negocis i recuperant l'esperit inicial de les plataformes col·laboratives van sorgir iniciatives que s'identificarien com a *cooperativisme de plataforma* centrat en les petites empreses i les cooperatives propietat dels mateixos usuaris i treballadors de la plataforma, com per exemple Fairmondo (mercat per internet en línia) i Stocksy United (banc d'imatges).

Nick Srnicek, a «Capitalisme de Plataforma» (2017) argumenta que després de les crisis de la producció fordista de béns i el sistema d'ocupació de les persones, causades per la sobre-capacitat productiva, el capitalisme va centrar-se a explotar les dades per recuperar força.

Fa una classificació de models de plataformes: de Google, Facebook, Apple, Microsoft, Siemens, General Electric, Uber i AirBnb, en què explica que fan funcions clau en el sistema capitalista, basades en la capacitat de deslocalitzar i precaritzar la força de treball.

Diferencia tres característiques clau, que són avantatjoses davant els models de negoci tradicionals:

1. Donen una infraestructura bàsica per mediar entre grups ja existents,no han de construir un mercat des de zero.
2. Produeixen i depenen d'efectes de xarxa. El valor de la plataforma augmenta amb l'augment del nombre d'usuàries.
3. Se sostenen sobre les subvencions creuades: una branca de l'empresa ofereix un servei a preu per sota del cost i se sosté amb una altra branca de l'empresa que pot inflar els preus. L'exemple és oferir correu electrònic gratuït per captar usuàries, i oferir publicitat de pagament molt cara.

Tipologia de plataformes (Nick Srnicek 2017)	
Plataformes publicitàries	Van emergir amb la bombolla del puntocom, liderades per Google i Facebook. Utilitzen les dades de les usuàries per poder fer publicitat dirigida a *targets* concrets.
Plataformes al núvol	Per exemple, Amazon, que se centra en la subvenció creuada. Els seus projectes principals als Estats Units: Amazon Prime Delivery (entrega de paquets a domicili) i Amazon Kindle (llibres electrònics) atreuen clients però tenen pèrdues massives. El negoci està en Amazon Web Services (AWS) el lloguer d'infraestructura, servidors.
Plataformes industrials	Empreses (com Intel, Microsoft i Siemens) que dissenyen productes costumitzats i habilitats per optimitzar línies de producció d'altres empreses, fent-les capaces de personalitzar productes en una comunicació Màquina a Màquina, sense mediació humana.
Plataformes de productes	Plataformes on-demand com Spotify (que rep quotes tant dels usuaris que escolten música com dels músics que hi venen música) o com Rolls-Royce, que ofereix béns com a servei, enlloc de vendre motors els «lloga» i cobra pel manteniment.
Plataformes austeres	No són propietàries dels bens que exploten, però faciliten el programari que permet fer un servei i l'anàlisi de les dades. Per exemple Uber (empresa de taxis que no té cotxes), Airbnb (empresa de lloguer d'espais que no té espais).

El model *Unicorn* de l'economia col·laborativa

El model Unicorn, com és el cas d'Uber, tracta de corporacions que tenen a la seva disposició ingents bosses de "treballadors i treballadores" per a l'assignació de la demanda, però que no considera com a tals. Són "no-treballadors" o treballadors autònoms i independents, cosa que permet a aquestes corporacions externalitzar els mitjans de treball (com ara l'ús del cotxe propi), així com les càrregues socials i el risc, per la qual cosa la corporació no cal que contribueixi al sistema d'assistència mèdica, ni a l'assegurança de desocupació, ni a l'assegurança contra accidents ni a pagaments de Seguretat Social.

> **L'any 2013 la inversora de capital risc Aileen Lee va qualificar com a *unicorns*, per la seva raresa i espectacularitat, les startups creades després de 2003 com Uber, AirBnB, Xiaomi, Dropbox, Plantir o Pinterest, que aconseguien arribar ràpidament a una valoració d'1 milió de dòlars.**

També s'han de fer presents els efectes desiguals en termes de classe. Un major accés a certs serveis per a una part de la població té com a contrapartida importants costos socials per a la classe treballadora, sobretot la menys qualificada. Per exemple la investigadora Juliet Schor planteja que l'accés a feines de baix nivell de manera esporàdica, com conduir un taxi de forma eventual com a via per arribar a final de mes per part de la classe mitjana educada, té com a contrapartida que es desplaça d'aquestes ocupacions –i d'una font de treball estable– treballadors i treballadores de baixa qualificació.

La il·legalitat amb què, en certa mesura, operen les corporacions no s'ha de considerar un error o una cosa que es resoldrà amb el temps, sinó un mètode o una estratègia de creació i consolidació de mercat. Aquestes corporacions gasten molts milions en grups de pressió sobre les institucions públiques perquè duguin es freni la regulació de les seves activitats o bé perquè es reguli al seu favor.

L'impacte disruptiu del model de l'economia col·laborativa més conegut, el de les companyies com Uber i Airbnb, va despertar una forta polèmica. Es va començar a parlar de «l'uberització de l'economia», mentre models alternatius d'èxit van rebre poca atenció per part dels mitjans de comunicació i del debat polític. En realitat, la "retòrica" al voltant de l'economia col·laborativa ficava en el mateix sac empreses que generaven forts beneficis als accionistes a partir de l'especulació en bombolla financera de les seves accions, juntament amb d'altres basades en cooperativitzar o mancomunar el desenvolupament o manteniment d'una plataforma mediadora d'activitat econòmica o aquelles basades en l'intercanvi voluntari de donacions i contribucions, i aquesta mescla contribuïa a alimentar controvèrsies molt conflictives.

Aquesta situació que es va donar especialment abans i després de la crisi del 2008 no ha deixat de generar conflictes socials que en alguns casos han portat a vagues i també a casos judicials, alhora que han empès als governs i legislatius a la seva regulació. A Espanya s'està negociant la «Ley de plataformas digitales» i el Tribunal Suprem ja ha reconegut en diverses sentències que la relació entre els riders i les empreses (Deliveroo o Glovo) és de naturalesa laboral, però les empreses segueixen pressionant per mantenir el model de treballadors autònoms, i si no és possible, el de subcontractació de treballadors.

A la Unió Europea s'està finalitzant el Paquet legislatiu de serveis digitals, que inclou la Llei de Serveis Digitals (DSA) i la Llei de Mercats Digitals (DMA) per regular les grans plataformes i els intermediaris digitals com Amazon, Uber o Facebook. Però els legisladors són conscients de la dificultat de solucionar el problema de l'emmagatzematge de les dades de gran part de les ciutadanes, ara en mans d'unes poques empreses.

L'any 2020, en el context de la pandèmia del COVID19, la regulació, el conflicte social i el fet de fer activitats lligades al turisme, els desplaçaments o els bens materials va fer recular algunes corporacions «unicorn» mentre, per altra banda, els «gegants» més ben situats de l'economia de plataforma (Google, Amazon, Microsoft, Apple) així com algunes empreses basades en les eines de teletreball, telecomunicació i tele-educació (Zoom) s'enfortien per les oportunitats que els oferia la nova situació que vencia algunes resistències a les seves males pràctiques extraccionistes de dades.

El moviment cooperativista i el capitalisme de plataforma

Ja en el mateix context posterior a la crisi del 2008, on part important del mercat financer apostava pel capitalisme de plataforma, van començar a sortir propostes resultat d'una **revisió crítica i holística de les plataformes digitals que promouen l'economia col·laborativa.** Com havien fet Benkler i altres autors identificant formes de producció entre iguals amb models de procomuns digitals i projectant el seu anàlisi com una proposta d'alternativa de producció, altres autors en aquest nou context es van fixar en les alternatives que oferia i podia oferir el cooperativisme. El **Cooperativisme de Plataforma**, descrit d'una banda per Trebor Scholz (2014) i de l'altra per Nathan Schneider (2014) i el **Cooperativisme Obert** o **economia ètica oberta**, amb

l'informe de Pat Conaty i David Bollier presentat a Berlín el 2014. Tots dos buscaven democratitzar la propietat i la governança de les plataformes col·laboratives.

La força del moviment cooperativista global, a la primera dècada del segle XXI era molt significativa (Conaty i Bollier, 2014). Hi havia més de mil milions (1 billion) de socis cooperativistes i 2,6 milions de cooperatives en el món, que donaven feina a 250 milions de persones i generaven quasi 3 bilions de dòlars (2,9 trillion) en ingressos anuals[1]. Al mateix temps hi havia una situació de tensió per la manca de visió comuna, polarització entre petites cooperatives de l'ESS i grans projectes corporativitzats.

La situació a la segona dècada del segle XXI era contradictòria i plena de tensions. La proliferació de cooperatives mixtes (a Itàlia, *co-stewardship* d'espais públics a Siena i Bologna, el Labgov.it, el laboratori per la governança dels comuns a Nàpols,...), start-ups cooperativistes,... tot això feia possible un creixement d'escala, un major accés a nous sectors d'energia, de salut,... Al mateix temps béns que estaven en mans del sector públic, boscos, aigua, minerals, infraestructures civils, es tornaven a privatitzar, així com terres de comunitats tradicionals indígenes. El sector de la producció *peer to peer* i de la innovació, sovint continuaven depenent de sistemes tecnològics gestionats pel capital corporatiu.

Els models de consum col·laboratiu seguien estant estructurats per afavorir els interessos dels inversors en l'acumulació de capital i no els interessos socials i igualitaris dels usuaris. I les iniciatives descrites com de producció entre iguals seguien fent-se en comunitats informals sense entitats jurídica o havien evolucionat cap a comptar amb Fundacions sense afany de lucre en alguns casos i en societats limitades formades per socis compromesos en la missió en altres. No són les formes jurídiques més adequades per respondre als valors de cooperació i, per això, alguns projectes s'havien començat a fixar en el model cooperativista.

El cooperativisme de plataforma

El 2014 tant Trebor Scholz com Nathan Schneider van començar a escriure sobre el nou concepte de '**Cooperativisme de Plataforma**'. El 2015 van organitzar la trobada *Platform cooperativism* [2] que va agregar un miler de persones a Nova York per repensar l'economia col·laborativa des de la confluència amb els procomuns digitals i el cooperativisme. En el seu llibre *Cooperativisme de plataforma. Desafiant l'economia corporativa* (2016), Scholz explica l'economia col·laborativa corporativa és un fenomen que aprofita la situació creada després de la crisi del 2008, no per repensar el sistema econòmic cap a un de més just i estable, sinó com a estratègia per desmantellar les condicions de treball. Proposa reprendre la tradició cooperativista com a alternativa a l'economia col·laborativa corporativa. Capgirar el model extractivista de l'economia col·laborativa creant plataformes de les quals els seus usuaris en siguin co-propietaris cooperativistes participant en el seu govern i en la distribució del valor generat. Scholz apunta **deu principis per al cooperativisme de plataforma.**

1 COPAC data explorer *http://www.copac.coop/data-explorer/*

2 Trobada Platform Cooperativism. Nova York http://platformcoop.net/

Principis del cooperativisme de plataforma (Scholz 2016)
Propietat col·lectiva
Pagament decent i la seguretat de renda dels seus treballadors/es
Transparència i la portabilitat de les dades que es creen
Apreciació i el reconeixement del valor generat en la seva activitat
Presa de decisions col·lectives
Marc legal protector
Protecció transferible dels/les treballadors/es i la cobertura de les prestacions socials
Protecció davant les conductes arbitràries en el sistema de rating
Protecció davant les conductes arbitràries en el sistema de rating
Dret dels/les treballadors/es a desconnectar

El 2017 Scholz i Schneider publiquen un altre llibre *"Ours to hack and to own"*, sobre el naixement del cooperativisme de plataforma, una nova visió pel futur del treball i per a una internet més justa. Inclou una selecció de 40 articles - amb Douglas Rushkoff, David Bollier, Yochai Benkler, Saskia Sassen, Michel Bauwens, Mayo Fuster o Francesca Bria.

Proposta de Scholz:
Desafiar el moviment cooperatiu perquè aprofiti les oportunitats de l'economia de la plataforma
Desafiar l'economia de la plataforma per superar la seva obsessió amb els beneficis a curt termini per a pocs avantatjats.
El qual, només és possible (diu Scholz) si es té en compte:
La governança compartida i la propietat compartida de les palanques de poder d'Internet: les seves plataformes i protocols.
Que la propietat i governabilitat democràtica són els pilars del que vol dir 'cooperativisme', tant en aquest context com històricament; sense aquests, el concepte seria buit de contingut.

També recomana construir aquest cooperativisme de plataforma a partir del disseny tecnològic de plataformes com AirBNB, d'un model de propietat més democràtic com una cooperativa, i un model d'activitat econòmica de distribució de beneficis. I identifica sis tipologies diferents entre les cooperatives de plataforma ja en funcionament.

Tipologies de cooperativisme de plataforma (Scholz 2017)
Plataformes d'allotjament
Plataformes de comunitats de UGC (User Generated Content)
Plataformes d'intermediació laboral
Mercats de compravenda en línia
Plataformes d'organització solidària
Plataformes de treball

Així segons Scholz, d'una banda, **les plataformes han de configurar-se entorn dels valors del cooperativisme i,** de l'altra, **aquestes han d'amplificar l'escalabilitat i**, amb això, **l'impacte de les organitzacions cooperativistes**. Alhora, Mayo Fuster (2016) indica que la construcció de les plataformes tecnològiques no és una qüestió menor i que **el cooperativisme de plataforma ha d'adoptar programari lliure i llicències obertes, originar una governança autogestionada, que permeti articular una comunitat de desenvolupament al voltant dels comuns digitals**, ha d'aproximar-nos a un «cooperativisme obert» (Bauwens, 2014) com a antítesi a les plataformes unicorn (Fuster, 2016), corporatives i jeràrquiques.

Al seu llibre «Capitalisme de Plataformes», Nick Srnicek (2017), defensa que caldria utilitzar els recursos públics per construir plataformes públiques, regular-les o expropiar-les (en la manufactura, l'agricultura, la comunicació,...) en sectors que ara estan monopolitzats per les grans multinacionals, que controlen les infraestructures, l'accés i les dades del sector.

El cooperativisme obert

Hem vist que al costat de la producció privada i de mercat i la producció pública jerarquitzada (per l'Estat), la producció procomuna, esdevé un tercer model econòmic - on les comunitats s'auto-organitzen per produir, reproduir i/o utilitzar un recurs col·lectiu, compartint coneixement i regles, accés, replicabilitat i governança basada en la pertinença.

El **Cooperativisme Obert** promou que les cooperatives explorin la co-producció dels recursos comuns dels quals depenen, segons plantegen Conaty i Bollier (2014) a l'informe que van preparar per la trobada "Toward an Open Co-operativism" impulsada pel "Commons Strategies Group" a Berlín, els 27 i 28 d'agost de 2014. En aquesta trobada es va plantejar que el Cooperativisme Obert pot ser una síntesis o sinergia entre el moviment emergent de producció entre iguals i dels procomuns d'un costat i els elements més innovadors de l'economia social i solidaria i cooperativa de l'altre.

El Cooperativisme obert hauria de veure com abordar dos temes des d'una perspectiva comuna:

- (1) el problema dels **mitjans de sostenibilitat** de les persones (*livelihood*) en l'economia del procomú digital, com l'economia es pot reproduir i inaugurar una lògica econòmica i social diferent en la qual tothom treballa sense rebre un pagament a canvi
- (2) el repte de l'economia social i solidària i les cooperatives d'**utilitzar el potencial de les tecnologies** de la informació i la comunicació sense subordinar-se a la lògica i la disciplina del capital.

A la trobada de Berlín el 2014 es proposen solucions diverses per aquest dos temes: emprenedors cooperatius que produeixin procomuns, coalicions d'emprenedors ètics que utilitzin llicències tancades per crear zones de producció protegides dels mercats del capital i convencional, la creació de nous models de producció local distribuïda, l'aplicació de models de governança del sector digital en l'economia social i solidària,... Les **propostes** finals són que les cooperatives:

1. Se centrin en una producció que respongui als valors i principis acordats i en servir el bé comú, no exclusivament en els seus socis.
2. Operin democràticament segons 'un membre, un vot' i no 'un dòlar, un vot', tots els participants en la cadena de valor econòmic tenen poder com a socis. Integrin diversos tipus de participants (stakeholders) com a socis i creïn cooperatives mixtes (multistakeholder)
3. Explorin com produir els procomuns dels quals depenen.

Les **eines** proposades per aconseguir-ho, són:

1. Un grup de llicències procomunes de reciprocitat
2. Cooperatives mixtes
3. Estratègies per implementar *community land trusts*, habitatge cooperatiu i monedes socials (*mutual currencies*)
4. Sinergies entre plataformes de xarxa oberta (*crowdfunding, crowdsourcing,* governança de plataformes digitals,...) amb estructures cooperatives
5. Col·laboració entre ajuntaments i ciutadans - projectes public-socials per desenvolupar procomuns

El Cooperativisme Obert, busca l'arrel de les insuficiències de l'economia en cada una de les necessitats de l'ecosistema, per transformar-lo. Combina les millors pràctiques del moviment cooperativista internacional amb les millors pràctiques de les comunitats de programari i maquinari open source, les quals poden ser propietat dels seus membres i governades pels seus socis o 'stakeholders' (treballadors, usuaris, subministradors, distribuïdors,...). Les cooperatives que funcionen en el mercat capitalista tendeixen a adquirir mentalitats competitives, ignoren les externalitats socials i mediambientals i treballen pels seus membres locals o estatals, ni pel bé comú ni a escala global; generalment no creen, protegeixen, ni produeixen béns comuns, adverteix Michel Bauwens en la Crida al Cooperativisme Obert des de Peer to Peer Foundation. Aquesta Crida proposa 4 principis per les cooperatives obertes.

Principis de les cooperatives obertes
Incloure en els estatuts i documents de governança de la cooperativa les externalitats i el requisit de treballar pel bé comú
Que siguin governades per una tipologia plural de sòcies (*multi-stakeholder*), cal buscar alternatives al model de pertinença, per exemple el model de *FairShares*.
Que (co-)produeixin procomuns de dos tipus: immaterials (amb llicències copyfair o de reciprocitat) i materials.
Que s'organitzin social i políticament de manera global (Global Commons).

Les cooperatives obertes (Davies-Coates 2014), són iniciatives que s'organitzen de manera transparent, democràtica i descentralitzada, utilitzant eines com The Open Organisations Project (2002), A New Way to Govern (2002), Gaian Democracies (2003), Viable System Model (2003), The Open Enterprise Manifesto (2010) o Enspiral Foundation.

Eines societàries, econòmiques, tecnològiques i metodològiques

A continuació s'enumeren algunes «eines» per que poden ser útils per qui estigui impulsant projectes sota un model procomú. Les eines poden ser organitzatives, tecnològiques i també models conceptuals que ens ajuden a aplicar criteris i a contemplar diferents dimensions de la qüestió en un cas pràctic.

Les **formes organitzatives i les formes jurídiques** que utilitzen, són diferents a cada país i a cada necessitat o circumstància. Cada forma organitzativa pot ser més adequada per uns propòsits.

- **Grup informal** = lleuger, fomenta autoorganització, focalitza en tasques, facilita l'entrada i sortida de persones col·laboradores
- **Fundació** = preserva la missió dels fundadors, facilita obtenció de fons
- **Associació** = pot facilitar la participació de les usuàries
- **Societat Corporativa =** Al Regne Unit, moltes iniciatives cooperatives i comunitàries s'han organitzat com a societats corporatives perquè això els permet fer "ofertes d'accions comunitàries" o *'Community Share offer'.*
- **Cooperativa** = posa la propietat de la plataforma/recurs en mans dels productors de valor (impulsors, treballadors, usuaris, destinataris de l'activitat) i facilita la governança democràtica.

A Itàlia i Canadà dominen les **Cooperatives mixtes o '*multi-stakeholder*',** que integra diferents tipus de socis. Aquest tipus de cooperatives, al Regne Unit, es regeixen per les *Somerset Rules* de 2009. A Catalunya són «cooperatives integrals» (abans «mixtes») segons la llei de cooperatives catalana (Llei 12/2015, de 9 de juliol)

Algunes **eines tecnològiques** desenvolupades fins ara, que poden contribuir a la creació de projectes:

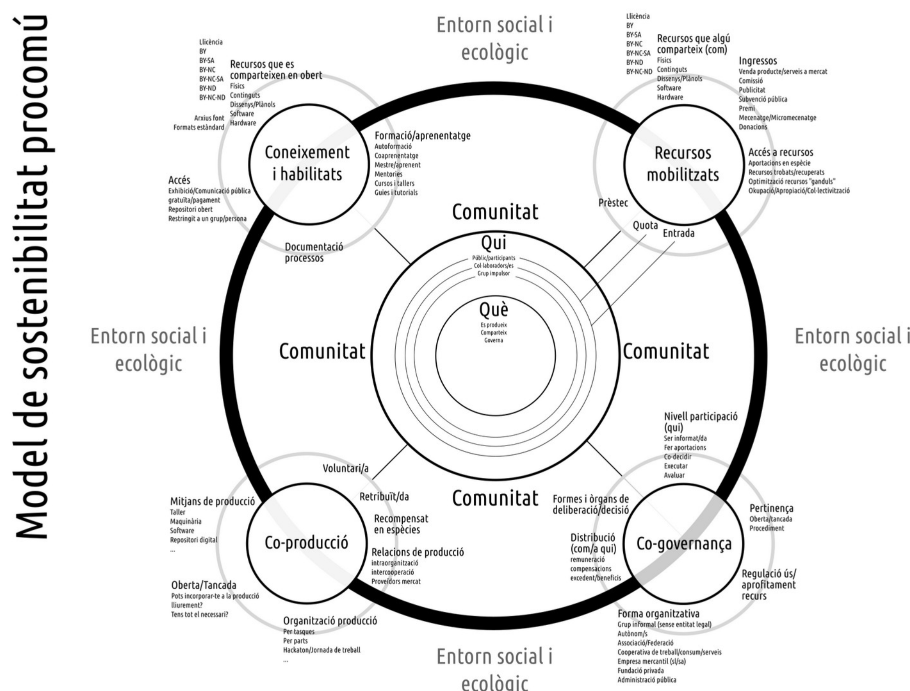
- **Plataformes de microfinançament o *crowdfunding*:** goteo.org, givealittle.co.nz, communityshares.org.uk, coopfunding.net
- **Plataformes per presa col·lectiva de decisions:** Loomio, Cobudget, Decidim,
- **Plataformes per la dinamització de comunitats:** Retroshare,

Hi ha diversos **models de projectes del procomú** i models propers de l'economia solidària, les línies que es dibuixen entre ells són complexes, i per això han anat sorgint diverses **eines d'anàlisi i prototipat** com poden ser:

- **Directori P2PValue,** en el cas de la producció col·laborativa, o eines de validació.
- Plataforma **Ensenya el cor sobre la qual es fa** el Balanç Social d'organitzacions de l'Economia Solidària i el Balanç comunitari de projectes, promoguts des de la XES, la XEC i REAS.
- Enquesta de **Pam-a-pam** que estableix els criteris de les iniciatives que s'incorporen al mapatge de l'Economia Social i Solidària a Catalunya. Les enquestes les fan persones voluntàries (*xinxetes*) que s'han format per fer-les i el projecte és promogut per la XES i SETEM.
- **Estrella del procomú** de l'economia col·laborativa, generada pel grup de recerca Digital Commons per identificar les qualitats democràtiques de les plataformes digitals.
- **Fairshares Model** per (re)dissenyar empreses, cooperatives, associacions i entitats que reconeixen i recompensen les persones fundadores, els membres de treball i les usuàries/consumidores que inverteixen riquesa natural, humana, social, intel.lectual, manufacturada i financera.
- **Model dels 5 pilars de sostenibilitat procomú**, que ha anat evolucionant a partir d'una versió inicial de Free Knowledge Institute i el treball des de femProcomuns i LabCoop, utilitzat en formacions i programes de Transició. És un model assajat inicialment en l'anàlisi de casos (per què és o no sostenible un projecte procomú) i adaptat pel prototipat i acompanyament de projectes que volen treballar en la lògica de l'economia del procomú.

Model de sostenibilitat procomú

Es tracta d'un model conceptual que contempla 5 dimensions interconnectades en un projecte procomú. El model utilitza un esquema visual que ens ajuda a situar aquestes relacions i s'utilitzen diferents variants de l'esquema per aprofundir-hi.

Perquè un projecte procomú sigui sostenible cal trobar una solució que mantingui el fràgil equilibri entre les motivacions dels diferents participants: el repte resideix en federar iniciatives i en trobar el volum adequat de massa social, la motivació d'un grup divers de persones que s'autogovernen, utilitzen, gestionen i alhora contribueixen (en el model de producció p2p i / o de intercooperació) a parts importants del projecte, amb una visió, missió i valors comunes i amb una política alineada de compartir coneixement. Així cal assegurar un equilibri entre els cinc pilars.

5 pilars de sostenibilitat procomú
Pilar central, on es troba el **Procomú**. Identifica l'element de valor, el procomú compartit, el que resol el repte o les necessitats detectades, el nucli del projecte a fer sostenible, amb la Missió, Visió i Valors, ben definits, i la **comunitat** (el grup de persones que gestionen i treuen profit del procomú).
Pilar de recursos a mobilitzar, ingressos i contribucions. Identifica els recursos materials o immaterials, que no són força de treball, que seran necessaris per realitzar les activitats que requereix el projecte. amb un anàlisi de models de sostenibilitat de projectes, que existeixen i se sostenen des de fa anys, i que es troben en el marc de la Economia Social i Solidària a la intersecció de la utilitat pública i el mercat social, entre una perspectiva de comunitat i de servei. Pilar de coproducció. Identifica les activitats que fan possible sostenir el projecte en funcionament, la força de treball necessària, qui desenvolupa aquestes activitats, com s'organitza la producció i com es compensa.
Pilar de coproducció. Identifica les activitats que fan possible sostenir el projecte en funcionament, la força de treball necessària, qui desenvolupa aquestes activitats, com s'organitza la producció i com es compensa

Pilar de governança. identifica sobre què deliberar, arribar a acords, prendre decisions, consensuar, obrir a la participació, rebre opinions o aportacions. Sobre quins aspectes societaris, de béns, de repartiment de la propietat, o excedents, d'orientació del projecte, de fulla de ruta, caldrà governar i de quines regles i mecanismes ens dotarem per fer-ho.

Pilar de compartir coneixement. Identifica què cal compartir, transmetre, perquè el projecte se sostingui, es reprodueixi, segueixi funcionant, per contribuir a l'ecosistema de què forma part o per complir amb la seva missió. També què del que es produirà s'alliberarà en obert i com fer que el projecte sigui replicable i adaptable.

Conclusions

El procomú és un model socioeconòmic diferent al del mercat i l'estat.

El procomú és un model basat en l'autogestió, la co-producció, els coneixements i béns compartits i la sostenibilitat humana i ecològica. No hi ha procomú sense una comunitat que en té cura, el procomú és un model relacional.

El fracàs del model capitalista centrat en la maximització del benefici privat, que porta a l'emergència social i ecològica, requereix buscar alternatives i el model procomú pot ser una de les solucions en hibridació amb altres que posin la vida al centre.

Als procomuns tradicionals que han perviscut o s'estan reactivant, s'han sumat procomuns digitals tecnològics i de coneixement, procomuns urbans i culturals emergents. Internet ha facilitat que un model de producció comunitari entre iguals se situés al centre del desenvolupament tecnològic i facilités la creació de comunitats col·laboratives mediades per plataformes digitals.

El capitalisme de plataforma basat en el model de les startups Unicorn i les grans corporacions tecnològiques han posat en risc els drets socials i econòmics, generant conflictes que han portat a la confrontació i, en alguns casos, estan portant a la regulació per mitigar les seves males pràctiques.

El cooperativisme obert i el cooperativisme de plataforma proposen prendre com a instrument les formes organitzatives del cooperativisme, especialment d'aquell que integra els diferents sectors creadors de valor, perquè les persones usuàries i treballadores prenguin el control de forma democràtica.

El model de sostenibilitat procomú proposa treballar els projectes comunitaris des de 5 dimensions: la comunitat que l'articula, allò que comparteix, els recursos que mobilitza, la co-governança i la co-producció.

Bibliografia

- Algarra, David (2015). El comú català. La història dels que no surten a la història
- Botsman, Rachel i Rogers, Roo (2010) . What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption
- Conaty, Pat i Bollier David (2014). Toward an Open Co-operativism: A new social economy based on open platforms, co-operative models and the commons.
- Castro, Mauro; Fresnillo, Iolanda; Moreno (2016) Comuns urbans - Patrimoni Ciutadà. Marc conceptual i propostes de línies d'acció
- Federici, Silvia (2020) Reencantar el mundo. El feminismo y la política de los comunes
- Fuster, Mayo (2016). Cooperativismo de plataforma: remover la economía colaborativa para un futuro sostenible. Nexe.com, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa, No 39, Barcelona: Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya.
- Gómez Fontanills, David (2017). Transitant cap al procomú. La Comunificadora: programa d'impuls de projectes d'economia col·laborativa. Encàrrec de Barcelona Activa.
- Helfrich, Silke; Bollier, David (2020) Libres, dignos, vivos: el poder subversivo de los comunes
- Lafuente, Antonio (2007) Los cuatro entornos del procomún.
- Negri, Antonio (2020). De la Fábrica a la Metrópolis. Traficantes de Sueños.
- Ostrom, Elinor (1990). Governing the Commons
- Scholz, Trebor i Schneider, Nathan (2017). Ours to Hack and to Own
- Scholz, Trebor (2016). Uberworked and Underpaid: How Workers Are Disrupting the Digital Economy
- Srnicek, Nick (2017) Platform Capitalism (2017)